

TAFOFIEL 25 – april 2015

Sinds februari 2010 mag u van Epitaaf vzw op gepaste tijd een nieuwsbrief in uw mailbox verwachten, met informatie over onze activiteiten en artikels en nieuws in verband met het funeraire.

Inhoudstafel Tafofiel 25

1. Lidmaatschap Epitaaf vzw
2. Erfgoeddag 26 april 2015: architecturale erf-enis op het monumentale kerkhof van Laken
3. Ledenuitstap Epitaaf vzw, op 31 mei 2015, naar de begraafplaats van Spa
4. Tentoonstelling: R.I.P. - 200 Jaar Begrafenis cultuur in Vlaanderen
5. Studiedag 28 mei 2015: Inventariseren van je Funerair Erfgoed: Waarom en Hoe?
6. Europese Week van de Begraafplaatsen, van 30 mei tot en met zondag 7 juni 2015
7. Studiedagen 12-13 juni 2015: Historische Friedhöfe In Deutschland
8. De website www.atelier-terrearde.nl
9. De grafkapel van de familie Laveine door architect Charles Licot
10. Bloemlezing uit de pers

1

De naam Tafofiel, uit het Grieks "taphos" = graf, en "philos" = vriend, is een gepaste naam voor de elektronische nieuwsbrief van Epitaaf vzw.

Veel leesplezier

Epitaaf vzw krijgt de steun van

LIDMAATSCHAP

Aanmelden of vernieuwen lidmaatschap Epitaaf vzw

Dankzij uw lidmaatschap kunnen we blijven ijveren voor het behoud van waardevolle graftekens en bijzondere funeraire gehelen in Vlaanderen en Brussel én steekt u ons een hart onder de riem bij het onderhoud van het Museum voor Grafkunst.

Wij danken u voor het vertrouwen en de steun die u ons bezorgt door uw lidmaatschap.

25 € gewoon lid, 125 € steunend lid, 1500 € beschermend lid

Overschrijven op rekeningnummer: BE20 0682 0392 6056 BIC : GKCCBEBB

Voor de registratie en communicatie is het belangrijk om bij de overschrijving melding te maken van de naam van het lid, met adres, e-mail (indien nieuw lid), jaartal lidmaatschap en één van de hierboven vermelde termen.

EPITAAF OP FACEBOOK

2

<https://www.facebook.com/pages/Epitaaf-vzw/637698996346882>

Ter aanvulling van de Tafofiel en de website beheert Epitaaf vzw een facebookpagina.

Funeraire internationale activiteiten allerhande, nieuws van Epitaaf zelf, berichten over wetgeving, over restauraties, indrukken van bezoekers aan het Museum voor Grafkunst, ... wordt er gepost.

https://www.facebook.com/pages/Epitaaf-vzw/637698996346882?sk=events&ref=page_internal

ERFGOEDDAG : ERF

De architecturale funeraire erf-enis op het monumentale kerkhof van Laken

zondag 26 april 2015, van 10u - 17.30.u, Museum voor Grafkunst, Laken O.L.V. voorplein

tentoonstelling doorlopend

rondleidingen : 10.30.u en 14u in het Nederlands; 11.00.u en 14.30.u in het Frans

Het kerkhof van Laken is bekend voor de talrijke indrukwekkende graftekens. Toch kunnen we niet om de vaststelling heen dat er over veel van die graven weinig is geweten. Er is nog stof voor onderzoek.

Masterstudenten van de opleiding kunst-, muziek- en theaterwetenschappen van de Universiteit Gent kregen in het eerste semester van het academiejaar 2014-2015 de opdracht om daar verandering in te brengen. In het vak "Capita selecta uit de architectuurgeschiedenis en de monumentenzorg" (prof. L. Van Santvoort) werden enkele grafmonumenten bestudeerd. De keuze viel op architecturaal interessante graftekens waarover tot nu toe weinig of geen onderzoek gebeurde. Het resultaat is te zien in posters die tijdens de Erfgoeddag zullen worden geëxposeerd. De posters zijn het resultaat van intensief onderzoek waarin zowel de architectuur van de monumenten wordt belicht als de opdrachtgevers en ontwerper(s). In de tentoonstelling worden ook originele documenten uitgesteld.

De grafmonumenten die in de tentoonstelling worden belicht zijn:

- Het grafmonument van de familie Laveine, (1883) naar ontwerp van architect Charles Licot (zie artikel verder in deze Tafofiel)
- Het grafmonument voor de familie Wittouck, (1885) naar ontwerp van architect Hendrik Beyaert (uitgevoerd door Salu)
- Het grafmonument Evrard-Flignot, (1920) naar ontwerp van architect Ernest de Larabrie
- Het grafmonument Faure-Veerens, (1922) naar ontwerp van architect Jean Victor De Rom (uitgevoerd door Salu)
- Het grafmonument van de familie Waucquez (1932) naar ontwerp van architect Henry Lacoste (uitgevoerd door Beernaert)

Het onderzoek resulteerde ook in een aantal artikels waarvan we er nu alvast één publiceren, op de volgende pagina's van deze Tafofiel.

DAGUITSTAP ZONDAG 31 MEI 2015

De begraafplaats van Spaloumont, het amfitheater van de necropool van Spa

foto's Jan Rymenams

Ledenuitstap naar Spa op zondag 31 mei 2015

In de voetsporen van Salu naar de Koninklijke Kuurstad, met een bezoek aan de bijzondere begraafplaats van Spa, onder begeleiding van een deskundige gids.

Voormiddag: bezoek aan de stedelijke begraafplaats

Namiddag: bezoek aan het kuuroord Spa en de relatie met Salu

Afspraak om 10.30.u aan de begraafplaats

Meer info en inschrijvingen via: info@epitaaf.org

TENTOONSTELLING

R.I.P. - 200 jaar begrafenis cultuur in Vlaanderen

23 april 2015- 14 juni 2015, van 10u tot 17 u, gesloten maandag, gratis toegang

Provinciaal Cultuurcentrum Caermersklooster
Vrouwebroersstraat 6 – 9000 Gent

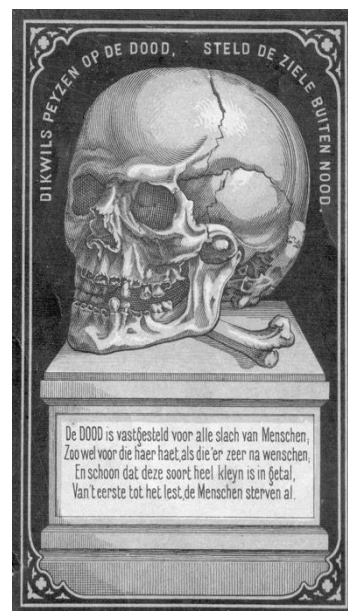
In het kader van het Museum voor Vlaamse Sociale Strijd van de Provincie Oost-Vlaanderen stelde het Liberaal Archief in het Caermersklooster een tentoonstelling samen, waarbij het accent ligt op oude en nieuwe rituelen rond sterven, begraven en herdenken.

De dodenwake, het thuis sterven, het kisten door de dorpsstimmerman, ... het lijkt alsof de Vlaamse traditionele begrafenis cultuur in de loop van de 20ste eeuw een stille dood is gestorven. Deze tentoonstelling wil de oude gebruiken en herinneringen vastleggen voor de toekomst, en illustreert hoe en waarom ze de voorbije decennia zo ingrijpend veranderd zijn.

Bepaalde tradities in de omgang met de dood werden in de loop van de 19e en 20e eeuw in vraag gesteld en doorbroken. Nieuwe rituelen ontstonden vanuit vrijzinnige en andere milieus en de katholieke begrafenis cultuur bleef zichzelf heruitvinden. Universele thema's als het afscheid en de dood blijven in de 21e eeuw de mens beroeren, zowel in de kunst als in de actualiteit.

De tentoonstelling biedt een verruimende kijk op het materieel en immaterieel erfgoed, oude en moderne kunst, verhalen en herinneringen, verzameld doorheen het hele land, met een focus op de Oost-Vlaamse geschiedenis.

Er is een gelijknamige publicatie beschikbaar waarin een zevental auteurs diverse thema's rond het funerair verleden en heden van Vlaanderen belichten.

STUDIEDAG 28 MEI 2015

Inventariseren van je funerair erfgoed: waarom en hoe?

Augustijnenklooster, Zaal Augustinus, Academiestraat 1, 9000 Gent

Waardevolle graftekens tref je op alle begraafplaatsen aan: van monumentale sarcofagen over zerken van historisch relevante figuren tot graven met verrassende of ontroerende afbeeldingen. Veel van dit funerair erfgoed is met verdwijnen bedreigd. Verloopt de concessie, dan wordt veelal ook het grafteken verwijderd. Hierdoor gaat ieder jaar een belangrijk deel van ons erfgoed en van de lokale geschiedenis verloren.

Sinds het Decreet op de Begraafplaatsen van 2004 dienen steden en gemeenten per begraafplaats een lijst bij te houden van waardevol funerair erfgoed. Graftekens op die inventaris moeten door de gemeente of stad gedurende minstens 50 jaar onderhouden worden. Een kwalitatieve inventaris opstellen is echter niet zo eenvoudig en is meestal een uitdaging voor het lokale bestuur.

Op **donderdag 28 mei 2015** organiseert de Provincie Oost-Vlaanderen een studiedag rond **het hoe en waarom van inventariseren van funerair erfgoed**. Zowel de wettelijke verplichting als de verschillende methodieken om een inventarisatie aan te pakken komen aan bod. Verder gaan we in op het herkennen van schade en het onderhouden van grafzerken. Tot slot wordt dieper ingegaan op volkskundige symboliek die kan maken dat een grafteken waardevol is. De studiedag sluit af met een **bezoek** aan de **tentoonstelling 'R.I.P. 200 jaar begrafeniscultuur in Vlaanderen'** in het Provinciaal Cultuurcentrum Caermersklooster.

Programma:

9:30 Onthaal

10:00 Inleiding

10:15 Inventarisering: waarom ? Joeri Mertens, Agentschap Onroerend Erfgoed

10:45 Inventarisatie met werkgroep van vrijwilligers: casus Deinze Luc Bauters, lid van de werkgroep

11:15 Inventarisatie door professionelen: casus Lokeren Nele Lievens, hoofd dienst burgerlijke stand Lokeren

11:45 Vragenronde

12:00 Broodjeslunch

13:00 Veelvoorkomende schadebeelden Geert Scheirlinckx, Monumentenwacht Oost-Vlaanderen

13:30 Volkskundige symboliek op graftekens Anne-Mie Havermans, Epitaaf vzw

14:00 Inleiding op de tentoonstelling Liberaal archief

14:15 Slotwoord Gedeputeerde Jozef Dauwe

14:30 Rondleiding RIP in het Caermersklooster

15:30 Einde

EUROPESE WEEK VAN DE BEGRAAFPLAATSEN

Zaterdag 30 mei tot en met zondag 7 juni 2015

Begraafplaats Oostveld (Beernem) foto Anne-Mie Havermans

De Europese Week van de Begraafplaatsen werd gelanceerd door ASCE, Association of Significant Cemeteries in Europe (www.significantcemeteries.org). Momenteel zijn er zo'n 130 Europese begraafplaatsen uit meer dan 20 Europese landen bij deze organisatie aangesloten. Ook een aantal verenigingen die betrokken zijn bij het funeraire zijn lid van ASCE.

In 2015 wordt de Week voor de dertiende maal georganiseerd, tussen zaterdag 30 mei en zondag 7 juni 2015. Er zijn ook dit jaar zijn er in heel Vlaanderen diverse projecten opgezet, zowel op stedelijke begraafplaatsen als op landelijke kerkhoven. Deze activiteiten worden samengebracht in een kleurrijke digitale brochure.

Omstreeks 25 april zal u de digitale brochure ontvangen in uw mailbox

STUDIEDAGEN 12-13 JUNI 2015

Historische Friedhöfe in Deutschland

<http://arthist.net/archive/9852>

Museum für Sepulkralkultur, Weinbergstraße 25–27, Kassel

www.sepulkralmuseum.de

In het boeiende funeraire Museum in Kassel, het Museum für Sepulkralkultur, wordt een tweedaagse colloquium georganiseerd. Het programma is uiterst gevarieerd, waardoor ieder wel een onderwerp naar wens vindt. Het museum op zich is al de moeite waard. Voor deelname aan de studiedag wordt slechts 50 euro gevraagd. Het gaat om een organisatie van *Bund Heimat und Umwelt in Deutschland*. Het gedetailleerde programma en hoe in te schrijven vindt u op <http://arthist.net/archive/9852>.

Samenvatting van het programma

8

Vrijdag , 12. Juni 2015

- BLOCK I: Engagement und Umgang mit historischen Friedhöfen Moderation: Dr. Inge Gotzmann, BHU
- BLOCK II: Vermittlung | Moderation: Dr. Barbara Leisner, AFD
- BLOCK III: Planung und Entwicklung | Moderation: Prof. Dr. Reiner Sörries, AFD

Zaterdag , 13. Juni 2015

- BLOCK IV: Jüdische Friedhöfe | Moderation: Prof. Dr. Reiner Sörries, AFD
- BLOCK V: Kriegsfriedhöfe | Moderation: Prof. Dr. Norbert Fischer, AFD
- BLOCK VI: Gräfte | Moderation: Prof. Dr. Norbert Fischer, AFD

ATELIER TERREARDE

Funeraire website www.atelier-terrearde.nl

Voor vele liefhebbers met interesse voor het funeraire is de website www.atelier-terrearde.nl een begrip. Ter gelegenheid van de achtenveertigste update van deze dynamische website willen we toch even stilstaan bij deze opzet. Er zijn funeraire reistips, persoonlijke verhalen en andere thema's te vinden, aangeboden door Rindert Brouwer & Jeannette Goudsmit.

de volgende onderwerpen zijn toegevoegd of gewijzigd:

1. BEGRAAFPLAATSEN - thema: 45 - [schijngraven 2](#)

Er zijn graven zonder grafteken, maar er zijn ook graftekens zonder graf: schijngraven. Ze zijn er op verschillende manieren. Dit keer deel 2: pseudograven en nepgraven.

2. BEGRAAFPLAATSEN - religieus begraven - religie 18: [Jodendom 1- Algemeen](#)

Hoe is de visie van het Jodendom op de dood, welke gebruiken zijn er rond begraafplaats, grafteken en grafscript.

3. FUNERALIA - wist u dat: over de [Uitvaartomroep](#)

Sinds 27.09.2014 is er een uitvaartomroep, die niet te beluisteren is op de radio, maar via www.uitvaartomroep.com.

4. FUNERALIA - websites: over www.knerger.de

Op deze Duitstalige website vind je graven en bijzonderheden van beroemdheden, wereldwijd.

5. FUNERALIA - persoonlijk verhaal: [begraafplaatsen in Israël](#)

Ithamar & Gonny Lehmann bezoeken regelmatig Israël. Ze bezochten daar ook een aantal begraafplaatsen.

6. PRODUCTEN – [Verlieskunst](#)

In de rubriek Verlieskunst zijn Gedachtenisprentjes, Rouwkaarten, Condoleancekaarten, Sfeerbeelden, Foto's 'met een knipoog', Collages en ATC's toegevoegd.

7. COLUMN - Jeannette: [in de krant](#)

Soms staan er in de krant kleine berichtjes als 'dood door grafsteen schoonmoeder'. Al zijn ze eigenlijk triest, ze ontlokken ook een glimlach.

DE GRAFKAPEL VAN DE FAMILIE LAVEINE

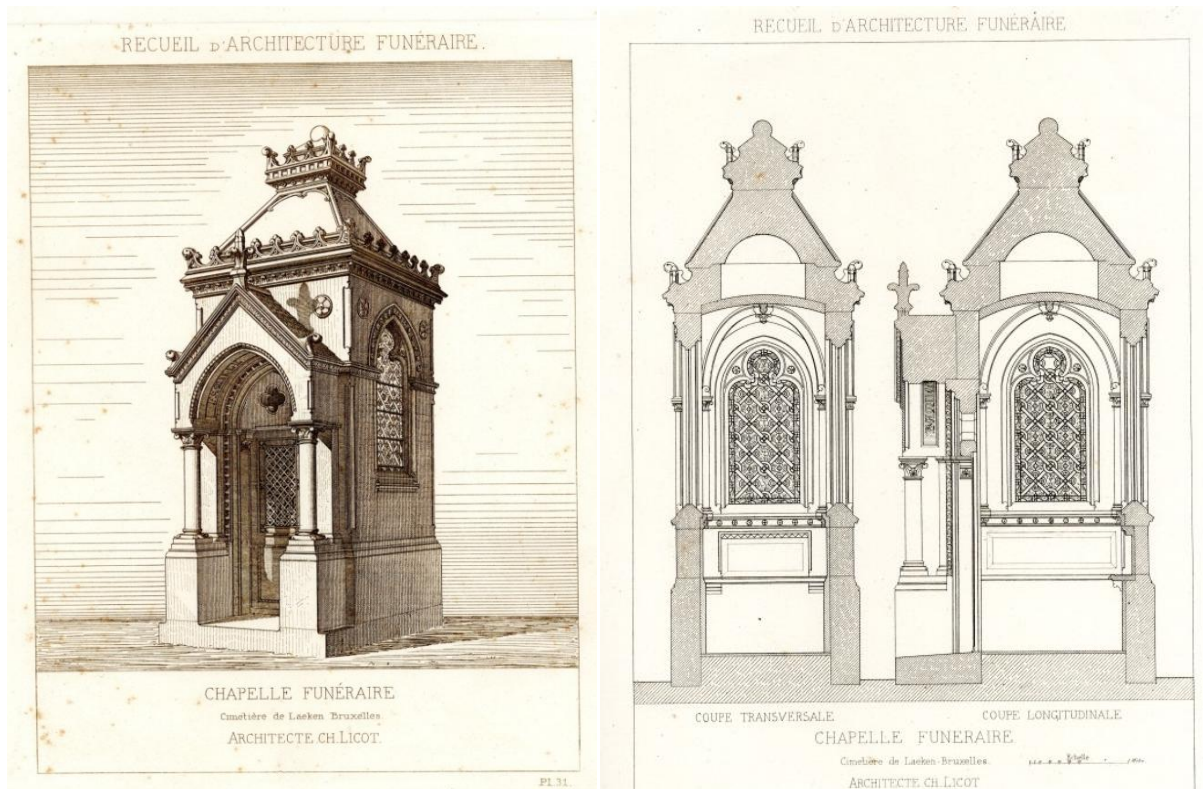
architect Charles Licot (1843-1903)

Masterstudenten kunstwetenschappen Ugent

onderzoek: Mathieu Menten, Sofie Marchand, Leonie Maervoet

auteur van het artikel: Sofie Marchand

Op het kerkhof van Laken bevindt zich een neogotisch paretje. De sobere grafkapel van de familie Laveine, ontworpen door de architect Charles Licot, wordt opgeluisterd met typische stijkenmerken en subtiele vegetatieve symbolen. Het ontwerp werd opgenomen in het modelboek "Récueil d'Architecture Funéraire" van Jules Fonteyne¹, een belangrijke inspiratiebron voor architecten en steenkappers, wat illustreert dat het destijds naar dezelfde waarde werd geschat als ontwerpen van grootmeesters zoals Hendrik Beyaert, Joseph Jean Naert en Emile Janlet. Toch is er vandaag nagenoeg niets bekend over de familie Laveine en wordt het oeuvre van Charles Licot sterk overschaduwd door zijn magnum opus, de restauratie van de cisterciënzerabdij van Villers-la-Ville.

De grafkapel van de Familie Laveine (J. Fonteyne)

Dit onderzoek -een combinatie van literatuurstudie, onderzoek in situ en archivalisch onderzoek- vormt in eerste instantie dan ook een aanzet om de levenswandel van de familie Laveine en het oeuvre van Charles Licot te reconstrueren; dit om de grafkapel te kunnen kaderen in haar maatschappelijke en architectuurhistorische context. Idealiter wordt hierbij de relatie tussen

¹ Jules Fonteyne, Recueil d'Architecture Funéraire. Spécimens de tombeaux. Chapelles funéraires, mausolées, sarcophages, pierres tombales, croix, etc. (Brussel: Imprimerie J. Bouwens, 1879-1889), 31-34.

opdrachtgever en architect achterhaald. In tweede instantie wordt er uitgezoomd op de ruimere architectuurhistorische context en wordt de grafkapel gekaderd in de neogotiek.

De opdrachtgever: Victor Laveine (1833-1905) Een geboren ondernemer?

De voornaamste overzichtswerken met betrekking tot funeraire architectuur in Laken en/of Brussel vermelden de grafkapel van de familie Laveine, maar gaan niet dieper in op de opdrachtgevers (en de ontwerper)². Onderzoek in situ en -vooral- archivalisch onderzoek dringt zich dan ook op.

De grafkapel van de familie Laveine draagt rondom de vierpas boven de ingang de inscriptie "FAMILLE LAVEINE". Binnenin bevindt zich een wapenschild met een adelaar of griffioen die een kleiner wapenschild draagt met een aan Leopold II refererend monogram; en twee marmeren plaquettes met namen van personen die in de grafkelder van de kapel hun eeuwige rustplaats vonden.

Het wapenschild is niet opgenomen in het referentiewerk "Wapenboek van de Belgische adel van de 15de tot de 20ste eeuw" van Luc Duerloo.³ Dit sluit een adellijke herkomst hoogstwaarschijnlijk uit. Het is onduidelijk of het wapenschild gerelateerd is aan de Leopoldsorde.⁴

Marmeren plaquette zuidzijde:

LIEUTENANT
FERNAND DE MEUS
1920 - 1946

Marmeren plaquette noordzijde:

ALBERT LAVEINE
1861 – 1883
VICTOR LAVEINE
1859 – 1902
VICTOR LAVEINE
1833 – 1905
JEANNE LAVEINE
1836 – 1916
LÉONIE QUENON
1849 - 1918

² Het betreft "Arthur Cosyn, Le Cimetière de Laeken (Brussel: Bulens, 1906), 10-13", "Arthur Cosyn, Laeken ancien et moderne (Brussel: Bulens, 1904), 60", "Jules Fonteyne, Recueil d'Architecture Funéraire. Spécimens de tombeaux. Chapelles funéraires, mausolées, sarcophages, pierres tombales, croix, etc. (Brussel: Imprimerie J. Bouwens, 1879-1889), 31-34" en "Cecilia Vandervelde, Les champs de repos de la région bruxelloise: étude de l'architecture et de la sculpture funéraires, des symboles et des épitaphes; inventaires (Brussel: Vandervelde, 1997), 510-511".

³ Luc Duerloo, Wapenboek van de Belgische adel van de 15de tot de 20ste eeuw (Brussel: Gemeentekrediet van België, 1992).

⁴ José Cleeremans, archivaris van de F.O.D. Buitenlandse Zaken, e-mail aan Mathieu Menten, 26 november 2014. Cleeremans kan niet met zekerheid stellen of Victor Laveine werd opgenomen in de Leopoldsorde, gezien het boekdeel met gedecoreerden tussen 1900 en 1905 verloren is.

De vierpas boven de ingang van de grafkapel (foto: Sofie Marchand)
Het wapenschild van de familie Laveine (foto: Sofie Marchand)

In het archief van het kerkhof van Laken werd het dossier van de desbetreffende concessie, nr.1104, geraadpleegd. De voornaamste documenten in het dossier zijn de handgeschreven concessie - aanvraag en de schematische doorsnede van de grafkelder met vermelding van de naam en de overlijdensdatum van de begraven personen.

De eeuwigdurende concessie voor de grafkapel werd op 1 juni 1883 aangevraagd door de toen 50-jarige Victor Laveine⁵, die er - vermoedelijk na eerdere reflectie over zijn eeuwige rustplaats - onverwacht en met spoed zijn 22-jarige zoon Gustave moest begraven. De prijs voor de concessie - die bij aanvraag van 31 juli 1883 uitgebreid werd met 40cm⁶- bedroeg 2534,40 frank en bevond zich daarmee in het duurdere segment.⁷ Of het atelier Salu verantwoordelijk was voor de constructie van de grafkapel is niet met zekerheid te stellen, maar het is wel waarschijnlijk gezien hun toenmalige monopolypositie te Laken.

De schematische doorsnede van de grafkelder⁸ vermeldt negen personen, terwijl er op de plaquettes in de grafkapel maar zes vermeld worden. Bovendien worden Albert en Jeanne Laveine niet genoemd in het document. Op basis van hun geboorte- en overlijdensdata en hun specifieke positie in de grafkelder, respectievelijk tegenover hun echtgenoot en hun broer, kunnen Jeanne Laveine en Albert Laveine evenwel gelijk gesteld worden met Petronille Cordemans en Gustave Prudent Laveine.

In het stadsarchief van Brussel werden de bevolkingsregisters uit de periode 1830-1910⁹ en de almanakken uit diezelfde periode geraadpleegd. Hierdoor werd meer informatie bekomen over de levensloop van de gezinsleden, hun onderlinge relaties, hun woonplaatsen en hun professionele activiteiten. Op basis van de gegevens uit het stadsarchief van Brussel werd besloten om tevens contact op te nemen met de stadsarchivaris van Blankenberge. De informatie uit Laken, Brussel en Blankenberge werd gebundeld in een stamboom, en in de onderstaande paragraaf die beknopt de levensloop van de Victor Laveine chronologisch weergeeft.

⁵ Victor Laveine, concessieaanvraag, 1 juni 1883, dossier nr.1104, Laken: archief van het kerkhof van Laken.

⁶ Victor Laveine, *uitbreiding van de concessieaanvraag*, 31 juli 1883, dossier nr.1104, Laken: archief van het kerkhof van Laken.

⁷ "Cimetière: Concessions de terrains et de caveaux," *Commune de Laeken: Bulletin Communal*, nr. 12 (1883): 201-203.

⁸ *Croquis du caveau*, s.d., dossier nr.1104, Laken: archief van het kerkhof van Laken.

⁹ Deze periode omvat de levensspan van Victor Laveine (1833-1905).

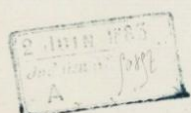
Silla le 1 Juin 1887

Messieurs les Bourgmestre & Conseil
 de la Commune de Laeken
 à Laeken.

Je viens vous prier de bien vouloir
 me concéder une concession à perpétuité
 de un terrain de quatre mètres qua-
 rante centimètres carrés, en vue d'un
 communal.

Recevez Messieurs les Bourgmestre &
 Conseil mes très sincères salutations

V. Laveine
 19 Rue Anoue
 Silla.

CIMITIERE de Laeken

CONCESSION PERPETUELLE N° 1104 • Catégorie:

avec aveu (sans) vestibule de 60 cases.
 Superficie: 5,50 m².

CONCESSIONNAIRE: Nom, prénoms, état civil Laveine, V.		SITUATION: Pol. I (2) Chemin A Avenue	
Adresse: au Consol n° 19 - XL		à gauche n° , à droite n°	
Les travaux ont été exécutés conformément au règlement et les matériaux vérifiés.			
Le transfert du corps est fixé au _____ Le Conservateur,			
Bruxelles, le _____ 18__			

Craquis du caveau

1 ^{re} rangée				2 ^e rangée			
Noms et prénoms de la personne inhumée	Date du décès	Date de l'inhumation	Age	Noms et prénoms de la personne inhumée	Date du décès	Date de l'inhumation	Age
1. Demonce, Joseph, Gustave	19.3.54	22.3.54		6. Laveine, Yvette	20.8.70	22.8.70	22.8.70
2. Demonce, Bernard	5/1/56	9/1/56	0	7. Michiels, Juliette	10/1/50	10/1/50	10/1/50
3. Guenon, Léon	22.11.18			8. 9			
4. Laveine, Victor (Vie)	16.7.1905			9. Cordemans, Petronille	5.9.1912		
5. Laveine, Gustave	22.5.1885			10. Laveine, Yvonne (Vie)	22.9.1902		
6.				11.			
7.				12.			

MUTATIONS

Noms et prénoms	Date du décès	Quelquefois l'inhumation	Inhumé	Exhumé	Reinhumé	Autre

Mod. n° 35. - Brux. 357.

Concessieaanvraag van Victor Laveine uit 1883 (archiefdocument: Archief van het kerkhof van Laken)
 Schematische doorsnede van de grafkelder (archiefdocument: Archief van het kerkhof van Laken)

De familie Laveine was afkomstig uit Quaregnon¹⁰, een dorpje in Henegouwen dat geprangd ligt tussen Hornu -bekend van het mijnencomplex Le Grand Hornu- en Bergen.

Op 19 juli 1859 vestigde Victor Laveine zich samen met zijn echtgenote Petronille Cordemans, afkomstig uit Watermaal-Bosvoorde, in de Wildewoutstraat in Brussel.¹¹ Nog geen jaar later verhuisde het jonge paar naar het nabijgelegen Sinter-Goedeleplein¹². Vervolgens zouden ze zich nog vestigen in de Blanchestraat¹³ en aan de Louizalaan¹⁴. Zijn broers Emile en Louis Desirée volgden hem omstreeks 1865¹⁵ naar de hoofdstad. Samen met hun echtgenotes bouwden ze een waar slagersimperium uit. Over een periode van meer dan 40 jaar hadden ze een tiental panden in en rond de Brusselse vijfhoek in hun bezit¹⁶.

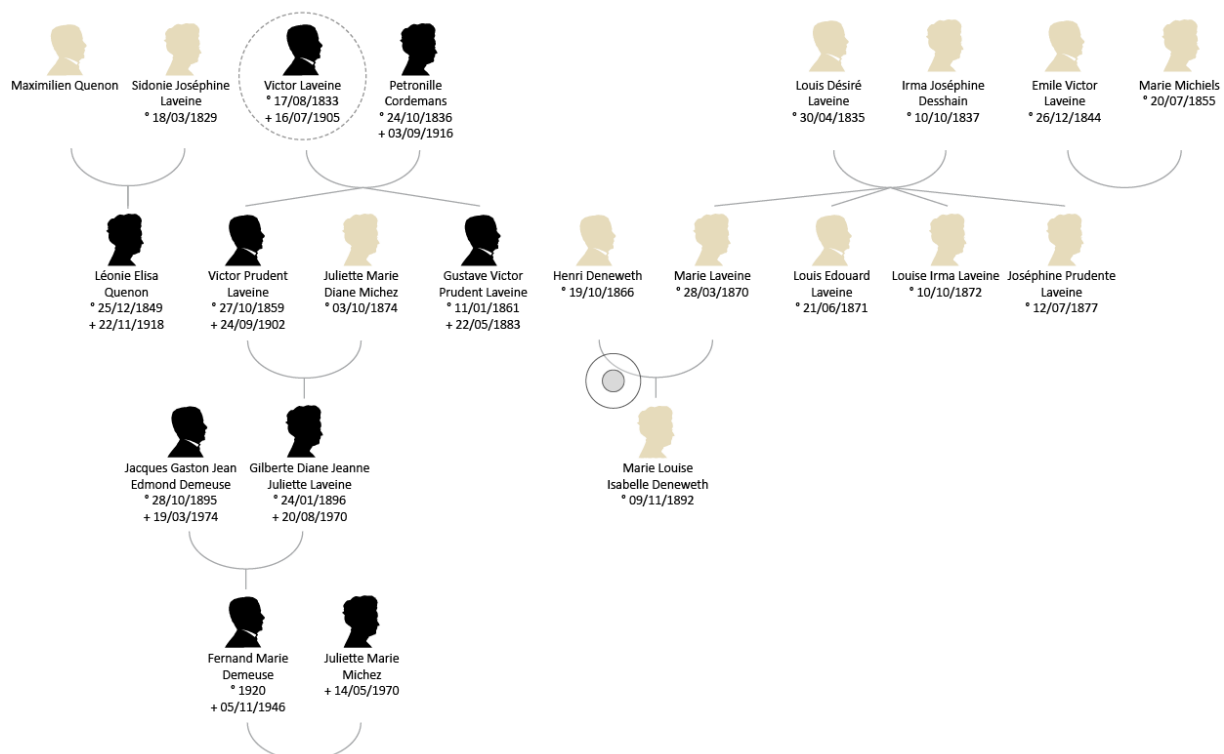
In het snel groeiende badtoerisme in Blankenberge zag Victor Laveine een uitgelezen kans om zijn kapitaal verder uit te breiden. Van 7 juli 1874 tot 6 augustus 1895 was hij tevens op de Zeedijk in

¹⁰ Bevolkingsregister, jaargang 1856 volume R2 folio 395, Brussel: stadsarchief.
¹¹ Ibid.
¹² Vanaf 20 februari 1860. Zie: Bevolkingsregister, jaargang 1856 volume R2 folio 395, Brussel: stadsarchief.
¹³ Vanaf 1 juni 1875. Zie: Bevolkingsregister, jaargang 1866 volume B4 folio 717, Brussel: stadsarchief.
¹⁴ Vanaf 7 januari 1886. Zie: Bevolkingsregister, jaargang 1876 volume Z1 folio 059, Brussel: stadsarchief en Bevolkingsregister, jaargang 1890 volume Z4 folio 644, Brussel: stadsarchief.
¹⁵ Bevolkingsregister, jaargang 1856 volume B2 folio 485, Brussel: stadsarchief en Bevolkingsregister, jaargang 1866 volume M4 folio 796, Brussel: stadsarchief.
¹⁶ Dit wordt onderschreven door de bevolkingsregisters en de almanakken uit deze periode.

Blankenberge gedomicilieerd¹⁷, waar hij actief was als gerant¹⁸ van het prestigieuze *Hôtel des Bains et des Familles* dat over meer dan 180 suites beschikte¹⁹.

Victor Laveine overleed op 16 juli 1905 op 72-jarige leeftijd te Ukkel²⁰. Zijn vrouw bezat er op dat moment een pand op de Berg van Sint-Job²¹.

Een eventuele relatie met “Château Bellemont”, toegeschreven aan “Mr. Laveine”²² kon evenwel niet hard gemaakt worden.

Stamboom van de familie Laveine (schema: Sofie Marchand)

Het leven van Victor Laveine roept nog veel vragen op. Vermoedelijk betrof het een selfmade-man, die met hard en werk en slimme investeringen een fiks kapitaal wist op te bouwen en zich zo

¹⁷ Dit wordt onderschreven door bevolkingsregisters van Brussel (“Bevolkingsregister, jaargang 1866 volume B4 folio 717, Brussel: stadsarchief”, “Bevolkingsregister, jaargang 1876 volume Z1 folio 059, Brussel: stadsarchief” en “Bevolkingsregister, jaargang 1890 volume Z4 folio 644, Brussel: stadsarchief”) en Blankenberge (“Pieter Deschoolmeester, archivaris van de stad Blankenberge, e-mail aan Leonie Maerevoet, 27 november 2014”).

¹⁸ Dit wordt onderschreven door bevolkingsregisters van Blankenberge (“Pieter Deschoolmeester, archivaris van de stad Blankenberge, e-mail aan Leonie Maerevoet, 27 november 2014”), een toeristische gids (“Karl Baedeker, *Belgique et Hollande, Manuel du voyageur*, (Leipzig: Baedeker, 1881), 161”) en een krantenartikel (“Gazette van Temsche,” laatst geraadpleegd op 16 december 2014, http://www.waaserfgoed.be/download/1122-gazette-van-temsche-09-12-1883/42926/ca_object_representations_media_42926_original.pdf+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=be&client=safari.”)

¹⁹ Alberta Van Asbroeck, “Bouwen in Blankenberge tijdens de Belle Epoque,” in *Badplaats in stijl, belle époque en interbellum architectuur in Blankenberge 1870-1940*, red. Mario Baeck et al. (Tielt: Lannoo, 2014), 58-60.

²⁰ *Bevolkingsregister*, jaargang 1900 volume Y3 folio 577, Brussel: stadsarchief.

²¹ Ibid.

²² “Chateau Bellemont, propriété de Mr. Laveine,” laatst geraadpleegd op 16 december 2014, <http://lib.ugent.be/catalog/rug01:000982312>.

opwerkte van slager tot hotelier. Toch is een meer gegoede afkomst niet uitgesloten. Zo bezat een zekere Joseph Laveine een herberg te Quaregnon²³ en was Pierre Cordemans -een verre neef van zijn vrouw Petronille²⁴- een bekend hotelier in Brussel²⁵. Mogelijks hebben deze personen Victor Laveine kapitaal verleend en/of gestimuleerd om in het hotelwezen te gaan werken.

De grafkapel valt omwille van de vele onzekerheden dan ook moeilijk binnen een bepaalde maatschappelijke context te situeren. Ook haar omvang getuigt van een zeker prestige, terwijl haar soberheid en symboliek duiden op een sterke -maar ingetogen- katholieke devotie.

De ontwerper: Charles Licot (1843-1903), virtuoos vakmanschap

Biografie

De voornaamste naslagwerken²⁶ met betrekking tot Charles Licot geven een relatief uitgebreid overzicht van zijn bestuursfuncties en lidmaatschappen. Deze gegevens werden bevestigd door archiefmateriaal uit het archief van Nijvel. Zijn persoonlijke leven werd aangevuld met gegevens uit de bevolkingsregisters en de almanakken van het stadsarchief van Brussel.

Charles Licot werd op 1 april 1843 geboren te Nijvel. Hij volgde een opleiding aan de academies van Nijvel en Brussel, liep stage bij architect Emile Coulon (1825-1891) en bezocht geregeld het atelier van kunstenaar Jean-François Portaels. In 1881 volgde hij zijn vader op als directeur van de academie van Nijvel, een functie die hij later ook in Vilvoorde en Elsene zou bekleden. Hij werd tevens benoemd tot directeur van de Kunstnijverheidsschool van Schaarbeek. In 1885 volgde hij Coulon op als provinciaal architect van Brabant, een functie die hij tot zijn dood zou behouden.²⁷

Daarnaast was Licot, als gerespecteerd architect, lid van verschillende vooraanstaande commissies en verenigingen. Zo was hij lid van de Société Royale d'Archéologie de Bruxelles (SRAB), waarvoor hij verschillende excursies naar de abdij van Villers-la-Ville organiseerde²⁸, en was hij sinds 1897 corresponderend lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten (KCM). Vanaf datzelfde jaar zetelde hij tevens in de Jury van de Godecharleprijis en het Comité voor Monumentale Kunst van het Koninklijke Museum voor Decoratieve en Industriële Kunsten. In 1898 werd hij lid van de Société Centrale d'Architecture de Belgique (SCAB) en werd hij tot ridder van de Leopoldsorde geslagen, de oudste en de belangrijkste orde van België. Licot overleed op 22 juni 1903 te Schaarbeek.²⁹

²³ "Inventaire des archives du gouvernement de la province de Hainaut durant la période hollandaise," laatst geraadpleegd op 16 december 2014, http://search.arch.be/ead/pdf/BE-A0524_708553_707755_FRE.ead.pdf.

²⁴ "Descendants of Joannes CORDEMANS," laatst geraadpleegd op 16 december 2014, <http://users.skynet.be/fa212251/cordemansj.htm>.

²⁵ Virginie Jourdain, "L'hôtellerie bruxelloise 1880-1940" (doct. diss., Université Libre de Bruxelles, 2012), Annexe 23, 27.

²⁶ Het betreft "Thomas Coomans, *L'abbaye de Villers-en-Brabant* (Brussel: Racine, 2000)", "Thomas Coomans, "La maquette en plâtre de l'abbaye de Villers conservée aux Musées: reconstitution archéologique par Charles Licot (1896-1900)," *Bulletin van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis*, 65 (1994): 306-307" en "Anne van Loo, red., *Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden* (Antwerpen: Mercatorfonds, 2003), 406".

²⁷ Charles Licot, dossier Licot, Nijvel: archief. In overeenstemming met de geraadpleegde referentiewerken.

²⁸ "Présentation," laatst geraadpleegd op 16 december 2014, <http://www.srab.be/Presentation.html>.

²⁹ Charles Licot, dossier Licot, Nijvel: archief. In overeenstemming met de geraadpleegde referentiewerken.

Licot verbleef tijdens zijn studies aan de academie van Brussel te Elsene. Op 19 januari 1869 vestigde hij zich met Zoé Delbove, die hij op 23 januari 1869 huwde, op het Plein van het Justitiepaleis te Brussel. Het paar verhuisde later in hetzelfde jaar nog naar de Grote Zavel en Elsene.³⁰

Vanaf 1893 tot aan zijn dood beschikte hij over een kantoor in de Vanderlindenstraat te Schaarbeek van waar hij zijn functie als provinciaal architect van Brabant waarnam.³¹

De Société Royale d'Archéologie de Bruxelles bezoekt de abdij van Villers la Ville (foto: www.srab.be)

Oeuvre

De voornaamste referentiewerken³² met betrekking tot Charles Licot focussen zich vooral op zijn magnum opus, de restauratie van de cisterciënzerabdij van Villers-la-Ville en geven slechts een summier overzicht van zijn oeuvre. Geen van hen vermeldt de grafkapel van de familie Laveine.

Archivalisch onderzoek drong zich dus op. Er werd een bezoek gebracht aan het archief van Nijvel, zijn geboorteplaats, waar tevens de meeste van zijn ontwerpen gerealiseerd werden. Helaas bleek dit archief geen originele bouwaanvragen, plannen, etc. te bevatten. Wel werden enkele authentieke foto's en ephemeralia (o.a. krantenknipsels en lokale tijdschriften) aangetroffen die het oeuvre hielpen te documenteren. Er werd bewust geen doorgedreven archiefonderzoek verricht naar 'Licots' realisaties in Brussel gezien hij er -op een uitzondering na- telkens onder de leiding van Desirée De Keyser werkte.

³⁰ Exact adres en verblijfsduur te Elsene onbekend. Zie: *Bevolkingsregister*, jaargang 1866 volume B3 folio 443, Brussel: stadsarchief.

³¹ Almanakken van de Stad Brussel.

³² Het betreft "Thomas Coomans, *L'abbaye de Villers-en-Brabant* (Brussel: Racine, 2000)", "Thomas Coomans, "La maquette en plâtre de l'abbaye de Villers conservée aux Musées: reconstitution archéologique par Charles Licot (1896-1900)," *Bulletin van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis*, 65 (1994): 306-307" en "Tomas Coomans, Licot Charles, in :Anne van Loo, red., *Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden* (Antwerpen: Mercatorfonds, 2003), 406".

De abdij van Villers-la-Ville (foto: <https://www.flickr.com/photos/photographydd/7407292474>)

Herdenkingsplaquette voor Charles Licot in de abdij van Villers-la-Ville (foto: KIK)

Chronologisch overzicht³³ van Licots gerealiseerde ontwerpen met een beknopte toelichting:

*Restauratie van de abdij van Villers-la-Ville (ca. 1870-1903)

Emile Coulon, de stagemeeester van Licot, werd in 1862 als provinciaal architect van Brabant door de Koninklijke Commissie voor Monumenten belast met het uitwerken van een monografie omtrent de cisterciënzerabdij van Villers-la-Ville. Coulon inspireerde zijn jonge protégé om de fakkel over te nemen en zijn leven te wijden aan de studie en de restauratie van de abdij. In 1892 werd de site aangekocht door de Belgische Staat, die de artistieke leiding van de werf aan Licot toeweest. Na Licots overlijden werd een herdenkingsplaquette -een bas-reliëf van Charles Van der Stappen- aangebracht in het ambulatorium van de abdij.³⁴

*Oude Bank van de Kredietunie aan de Waarmoesberg te Brussel (1872) o.l.v. Desirée De Keyser

*Café Sesino aan de Anspachlaan te Brussel (1873) o.l.v. Desirée De Keyser - gesloopt

*Atelierwoning aan de Boulevard de la Fleur de Lys te Nijvel (ca. 1875) - gesloopt

Licot ontwierp deze woning voor zijn vader, Feuillen Licot, de eerste fotograaf van Nijvel.³⁵

*Grote Synagoge aan de Regentschapstraat te Brussel (1875-1878) o.l.v. Desirée De Keyser

*Feestzaal in het Leopoldspark te Brussel (1880) - gesloopt

³³ Philippe Sanspoux, "Charles Licot: architecte, fils de Feuillen," *Rift tout dju* 47, nr. 423(2001): 37-38.

³⁴ Thomas Coomans, *L'abbaye de Villers-en-Brabant* (Brussel: Racine, 2000), 32-37.

³⁵ Philippe Sanspoux, "Charles Licot: architecte, fils de Feuillen," *Rift tout dju* 47, nr. 423(2001): 37-38.

Licot ontwierp deze feestzaal naar aanleiding van het “Fête Artistique” in het kader van de Jubelfeesten ter ere van de vijftigste verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid.³⁶

*Grafkapel van de familie Laveine te Laken (1883)

*Woning aan de Grote Markt van Nijvel (1883) - gesloopt

*De woning werd gebouwd op de plaats van de panden “Café du Cheval Vert” en “Saint-Crépin”. De woning werd na 1940 gesloopt in het kader van reconstructiewerkzaamheden.³⁷

*Woning aan de Georges Willamestraat te Nijvel (1884) - gesloopt

*Station van Ottignies (1884) - gesloopt

Station van Ottignies (foto's collectie UGent)

*Onze-Lieve-Vrouwkerk aan de Parvis Notre Dame te Nijvel (1887-1891)

Deze opdracht werd bij brief van 31 december 1886 door de KMC aan Licot toegekend. De toestemming tot bouwen volgde bij Koninklijk Besluit van 18 augustus 1887. De kerk werd geopend op 8 september 1891 maar beschikte toen nog niet over een portaal. Licot maakte hiervoor ontwerpvoorstellen in 1887 en 1897-1898. Uiteindelijk besliste de kerkfabriek op 7 april 1907 om het portaal te laten bouwen naar plan van G. Govaerts.³⁸

*Slachthuis aan de Faubourg de Soignies te Nijvel (1889) - gesloopt

*Feestzaal “Waux-Hall” aan de Rue de Charleroi te Nijvel (1890-1893) - gesloopt

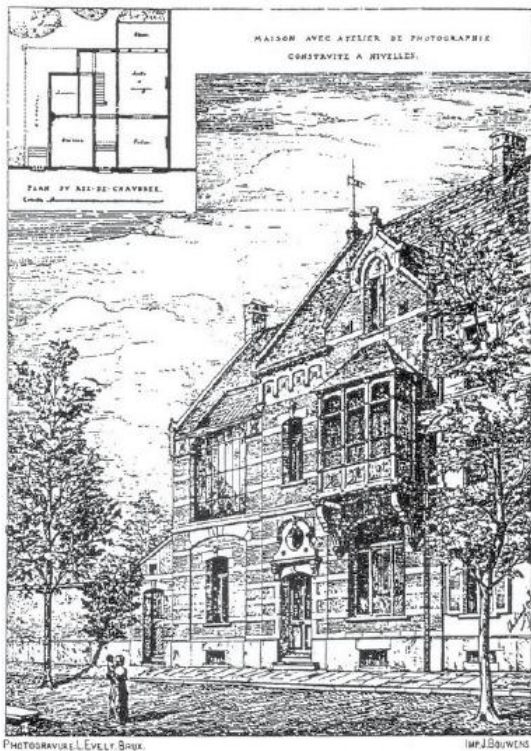
Deze opdracht werd op 27 maart 1890 door het stadsbestuur van Nijvel toegewezen aan Licot. De feestzaal kon meer dan 1000 bezoekers ontvangen. Er werden concerten, variétoptredens, conferenties, en culturele, politieke en educatieve activiteiten in georganiseerd. Op 14 mei 1940 werd de zaal gebombardeerd door de Duitsers.³⁹

³⁶ Charles Licot, dossier Licot, Nijvel: archief.

³⁷ “Les maisons de la Grand-Place,” laatst geraadpleegd op 16 december 2014, <http://monvieuxnivelles.jimdo.com/les-bâtiments-de-nivelles-sous-l-ancien-régime-avant-1780/la-grand-place/>.

³⁸ Travaux réalisés à Nivelles, dossier Licot, Nijvel: archief.

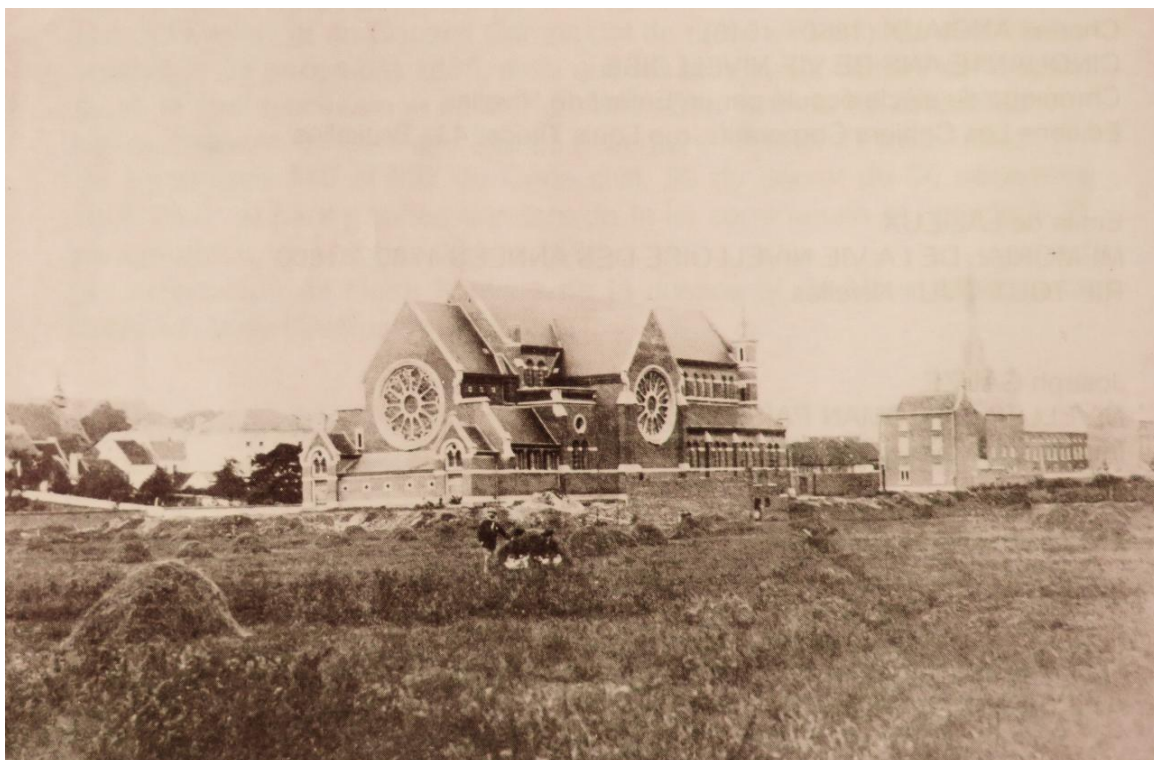
³⁹ Le Waux-Hall reprend force et vigueur après une éclipse de 42 ans, dossier Licot, Nijvel: archief.

Atelierwoning aan de Boulevard Fleur de la Lys te Nijvel (gravure links: archief van Nijvel)
 Woning aan de Grote Markt van Nijvel (foto rechtsboven: Archief van Nijvel)
 Woning aan de Georges Willamestraat te Nijvel (foto rechtsonder: Archief van Nijvel)

De feestzaal "Waux-Hall" te Nijvel
 (foto links: Archief Nijvel; foto rechtsboven: Collectie UGent; foto rechtsonder: Archief Nijvel)

Onze-Lieve-Vrouwekerk van Nijvel voor en na de toevoeging van het portaal van G. Govaerts

(foto boven: Archief Nijvel;
foto linksonder: Archief Nijvel;
foto rechtsonder: Archief Nijvel)

In het beperkte maar gevarieerde oeuvre van Licot komen diverse (neo-)stijlen aan bod. Hij werpt zich op als een veelzijdig architect die zowel de vormtaal van de neogotiek, de neorenaissance, het neoromaans en het eclecticisme beheerst. Respectievelijke voorbeelden hiervan zijn de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Nijvel, het station van Ottignies, de Grote Synagoge te Brussel (o.l.v. Desirée De Keyser) en café Sesino te Brussel (o.l.v. Desirée De Keyser).

Al zijn realisaties worden gekenmerkt door hun strakke en sobere uitwerking met subtiele decoraties. De invloed van de rationalistische architectuurtheoreticus Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc is hierin sterk voelbaar.

De grafkapel van de familie Laveine neemt een bijzondere plaats in in het oeuvre van Licot. Het is zijn enige (gekende) voorbeeld van kleinarchitectuur en tevens een van zijn weinige realisaties die gespaard bleef van de sloophamer. Daardoor neemt de grafkapel een architectuurhistorisch waardevolle positie in.

De opdrachtgever en de ontwerper: een relatie?

De relatie tussen Victor Laveine en Charles Licot kon niet achterhaald worden. Mogelijks leerden zij elkaar kennen aan het eind van de jaren 1860 toen hun residenties zich op minder dan tien minuten wandelen van elkaar bevonden⁴⁰, maar dit is niet hard te maken. Ook de hypothese dat ze beiden lid waren van de Leopoldsorde loopt spaak. Het lidmaatschap van Victor Laveine kon niet geverifieerd worden (cf. supra). Bovendien valt het lidmaatschap van Charles Licot te laat om een ontmoeting voor de bouw van de grafkapel te kunnen bewerkstelligen hebben.

De neogotiek op het kerkhof van Laken

Aan het begin van de 19de eeuw greep men vanuit een hernieuwde belangstelling voor het nationaal verleden terug naar de middeleeuwse gotiek.⁴¹ De jonge staat België én het Belgisch koningshuis poogde zich hiermee een artificiële identiteit aan te meten.⁴²

Laken werd het 'epicentrum' van de neogotiek toen in 1850 naar aanleiding van het overlijden van Louise-Marie d'Orleans een wedstrijd werd uitgeschreven om een kerk ter nagedachtenis van de eerste koningin op te richten. Het neogotisch ontwerp van Joseph Poelaert werd bekroond en verder uitgewerkt door Antoine Trappeniers, Louis De Curte en het duo Friederich von Schmidt en Alphonse Groothaert die de kerk steeds flamboyantere dimensies aanmaten.⁴³

Paradoxaal genoeg werden er op het kerkhof van Laken relatief weinig neogotische grafmonumenten gerealiseerd.

Het kerkhof van Laken (foto: Collectie UGent)

⁴⁰ Het betreft respectievelijk het Sinter-Goedeleplein en de Grote Zavel.

⁴¹ Jos Vandenbreeden, "Op zoek naar een stijl: neogotiek," in *De 19de eeuw in België*, red. Jos Vandenbreeden en Françoise Dierkens-Aubry. (Tielt: Lannoo, 1994), 55-85.

⁴² Luc Verpoest, "Een vreemd gotisch gevoel," in *Vreemd gebouwd: westerse en niet-westerse elementen in onze architectuur*, red. Stefaan Grieten. (Antwerpen: Brepols, 2002), 399-427.

⁴³ Vandenbreeden, "Op zoek naar een stijl: neogotiek," 68.

Ook in deze context neemt de grafkapel van de familie Laveine dus een bijzondere positie in.

Zij is een van de weinige voorbeelden van neogotische funeraire architectuur op het kerkhof van Laken én ze vertegenwoordigt de meer rationele neogotiek, dit in tegenstelling tot de Onze-Lieve-Vrouwkerk van Laken en het pinakelmonument van de familie Washer.

Conclusie

Het onderzoek verschaft meer inzicht in het leven van Victor Laveine en het oeuvre van Charles Licot. Hoewel de band tussen opdrachtgever en architect niet kon achterhaald worden, kon de kapel hierdoor toch beter gesitueerd worden in haar maatschappelijke -en vooral- architectuurhistorische context.

De kapel kan om meerdere redenen als architectuurhistorisch waardevol beschouwd worden. Zo is ze een unicum in het oeuvre van Licot én een van de weinig bewaarde gebouwen die ontworpen zijn door Licot. Daarnaast neemt ze als een van de weinige neogotische grafmonumenten een bijzondere plaats in op het kerkhof van Laken, waar ze bovendien de meer rationele neogotiek vertegenwoordigt.

De grafkapel van de Familie Laveine (foto: Sofie Marchand)

Bibliografie

Gepubliceerde bronnen:

- “Cimetière: Concessions de terrains et de caveaux.” Commune de Laeken: Bulletin Communal, 12 (1883): 201-203.
- Baedeker, Karl. Belgique et Hollande, Manuel du voyageur. Leipzig: Baedeker, 1881.
- Coomans, Thomas. L’abbaye de Villers-en-Brabant. Brussel: Racine, 2000.
- Coomans, Thomas. “La maquette en plâtre de l’abbaye de Villers conservée aux Musées: reconstitution archéolo-gique par Charles Licot.” Bulletin van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, 65 (1994): 306-307.
- Cosyn, Arthur. Laeken ancien et moderne. Brussel: Bulens, 1904.
- Cosyn, Arthur. Le Cimetière de Laeken. Brussel: Bulens, 1906.
- Duerloo, Luc. Wapenboek van de Belgische adel van de 15de tot de 20ste eeuw. Brussel: Gemeentekrediet van België, 1992-1994.
- Fonteyne, Jules. Recueil d’Architecture Funéraire. Spécimens de tombeaux. Chapelles funéraires, mausolées, sarco-phages, pierres tombales, croix, etc. Brussel: Imprimerie J. Bouwens, 1879-1889.
- Van Asbroeck, Alberta. “Bouwen in Blankenberge tijdens de Belle Epoque.” In Badplaats in stijl, belle époque en interbellum architectuur in Blankenberge 1870-1940, onder redactie van Mario Baeck et al., 53-95. Tielt: Lannoo, 2014.
- Vandenbreeden, Jos. “Op zoek naar een stijl: neogotiek.” In De 19de eeuw in België, onder redactie van Jos Vanden-breedten en Françoise Dierkens-Aubry, 55-85. Tielt: Lannoo, 1994.
- Vandervelde, Cecilia. Les champs de repos de la région bruxelloise: étude de l’architecture et de la sculpture funéraires, des symboles et des épitaphes; inventaires. Brussel: Vandervelde, 1997.
- Van Loo, Anne, red. Repertorium van de architectuur in België. Antwerpen: Mercatorfonds, 2003.
- Verpoest, Luc. “Een vreemd gotisch gevoel.” In Vreemd gebouwd: westerse en niet-westerse elementen in onze ar-chitectuur, onder redactie van Stefaan Grieten, 399-427. Antwerpen: Brepols, 2002.

Niet-gepubliceerde bronnen:

Archiefstukken

- Archief van het kerkhof van Laken
- Dossier concessienummer 1104
- Archief van de stad Brussel
- Almanakken
- Jaargang 1830 t.e.m. 1910 (online)
- Bevolkingsregisters
- Jaargang 1856 volume B2 folio 485
- Jaargang 1856 volume R2 folio 395
- Jaargang 1866 volume B3 folio 443
- Jaargang 1866 volume B4 folio 717
- Jaargang 1866 volume D2 folio 230
- Jaargang 1866 volume M4 folio 796
- Jaargang 1866 volume R5 folio 862
- Jaargang 1876 volume B8 folio 1517
- Jaargang 1876 volume C2 folio 371
- Jaargang 1876 volume Z1 folio 059
- Jaargang 1890 volume F7 folio 1393
- Jaargang 1890 volume O5 folio 862

- Jaargang 1890 volume Z4 folio 644
- Jaargang 1890 volume Z4 folio 796
- Jaargang 1900 volume S4 folio 707
- Jaargang 1900 volume W1 folio 173
- Jaargang 1900 volume Y3 folio 577
- Jaargang 1900 volume Y4 folio 690
- Jaargang 1910 volume S? folio 894
- Jaargang 1910 volume Y? folio 979
- Archief van de stad Nijvel
- Dossier Notre Dame du Saint-Sépulcre
- Dossier Licot

E-mails

- Cleeremans, José, archivaris van de F.O.D. Buitenlandse Zaken. E-mail aan Mathieu Menten, 26 november 2014.
- Deschoolmeester, Pieter, archivaris van de stad Blankenberge. E-mail aan Leonie Maerevoet, 27 november 2014

Niet-uitgegeven wetenschappelijke bronnen

- Jourdain, Virginie. "L'hôtellerie bruxelloise 1880-1940." Doct. diss., Université Libre de Bruxelles, 2012.

Internetbronnen

- "Chateau Bellemont, propriété de Mr. Laveine." Laatst geraadpleegd op 16 december 2014. <http://lib.ugent.be/catalog/rug01:000982312>.
- "Descendants of Joannes CORDEMANS." Laatst geraadpleegd op 16 december 2014. <http://users.skynet.be/fa212251/cordemansj.htm>.
- "Gazette van Temsche." Laatst geraadpleegd op 16 december 2014. http://www.waaserfgoed.be/download/1122-gazette-van-temsche-09-12-1883/42926/ca_object_representations_media_42926_original.pdf+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=be&client=safari.
- "Inventaire des archives du gouvernement de la province de Hainaut durant la période hollandaise." Laatst geraadpleegd op 16 december 2014, http://search.arch.be/ead/pdf/BE-A0524_708553_707755_FRE.ead.pdf.
- "Les maisons de la Grand-Place." Laatst geraadpleegd op 16 december 2014. <http://monvieuxnvelles.jimdo.com/les-bâtiments-de-nivelles-sous-l-ancien-régime-avant-1780/la-grand-place>.
- "Présentation." Laatst geraadpleegd op 16 december 2014. <http://www.srab.be/Presentation.html>.

BLOEMLEZING UIT DE PERS

Pierre Brewee volgt wat er verschijnt m.b.t. funerair erfgoed in de pers en media op de voet. Hij maakt voor ons een korte samenvatting. In geen geval heeft deze bloemlezing de bedoeling om volledig te zijn maar is ze eerder opgevat om er trends in aan te wijzen en soms ook de berichten van een kritische noot te voorzien.

Aalst heeft interesse voor een natuurbegraafplaats.

Raadslid Sam Van de Putte breekt in de Aalsterse gemeenteraad een lans voor een natuurbegraafplaats. De politicus weet duidelijk wat het concept inhoudt: een al dan niet bestaand bos of stuk natuur doet dienst als *begraafplaats*, de urnen die er worden begraven zijn vervaardigd uit natuurlijke en organisch afbreekbare materialen en op die manier gaat de urne op termijn helemaal op in de natuur en is de cirkel rond. Hij had deze mogelijkheid dan ook graag aangeboden in Aalst: bestaande begraafplaatsen kunnen omgevormd worden naar natuurbegraafplaatsen of een natuurgebied kan als *begraafplaats* gebruikt worden. Voor de tweede optie is een wijziging van het decreet nodig: we weten ondertussen al dat die discussie gaande is en een werkgroep bezig is met het voorbereidend werk. Het stadsbestuur antwoordde in ieder geval op de schriftelijke vraag van Van de Putte dat de betrokken diensten in mei een werkbezoek zullen organiseren om de mogelijkheid te onderzoeken.

Borsbeek: nieuw urnenbos in gebruik genomen.

Op 12 maart 2015 werd in Borsbeek het nieuwe urnenbos in gebruik genomen, en dit met een eerste uitvaart. De gemeente Borsbeek koos voor de aanleg van haar urnenbos voor een uitbreiding van de gemeentelijke *begraafplaats*. Ook in Borsbeek kiest men voor de klassieke formule: er wordt gebruik gemaakt van biologisch afbreekbare urnen die na verloop van tijd helemaal opgaan in de natuur en de bezoekers kunnen wandelen en verpozen op bankjes in de buurt van hun naasten. Eigenlijk was het urnenbos al een tijdje klaar, maar omdat het retributiereglement nog niet in orde was schoof het project wat op de achtergrond. Uiteindelijk werden alle begrafenisondernemers bij elkaar gebracht om de reglementen rond begraven in Borsbeek terug duidelijk op te stellen waarna het urnenbos in gebruik kon genomen worden.

Roeselare: urnenbos voorlopig nog geen succes.

Zes maanden geleden opende de stad Roeselare op de Oekense begraafplaats een urnenbos, maar voorlopig blijft het urnenbos nog altijd leeg. Volgens de bevoegde schepen Marc Vanwalleghem (CD&V) is er zeker interesse maar is de nieuwe vorm van begraven nog te weinig gekend. De opzet van zo een urnenbos is heel eenvoudig: je zet de assen niet bij in een columbarium, bewaart ze niet thuis of strooit ze niet uit, maar bergt ze op in een composteerbare urne en begraaft deze in een

groene zone. Sinds januari mogen zowel Roeselarenaars als anderen worden begraven in het urnenbos, maar een succes kan je het project tot op vandaag niet noemen: er ligt nog niemand begraven in het bos. Mensen vragen wel inlichtingen, zowel inwoners als niet-inwoners, en er is dus wel degelijk interesse in het initiatief, maar het grote probleem is waarschijnlijk dat velen het concept nog niet kennen en bovendien niet weten dat het bestaat in Roeselare. De funeraria kunnen een heel belangrijke rol spelen bij die bekendmaking. De werkgroep die momenteel bezig is met het voorbereidend werk voor een eventuele wetswijziging wat betreft natuurbegraafplaatsen heeft in ieder geval nota genomen van deze laatste opmerking en besteedt in haar voorbereidend werk dan ook de nodige aandacht aan het aspect “communicatie naar het grote publiek”.

Jette: nieuwe begraafplaats voor moslims en Joden nog steeds leeg.

Twee jaar lang werd er gewerkt aan een nieuwe begraafplaats voor moslims en Joden in Jette, eind vorig jaar liepen de werken ten einde, maar de gemeente heeft nog geen enkele aanvraag gekregen om er iemand te begraven. De gemeente Jette betreurt dat, want dat zou betekenen dat alle werken voor niets zijn geweest. Wij maken ons bij dit bericht toch even de bedenking dat vier maanden wel een heel korte termijn is om conclusies te trekken: je kan moeilijk verwachten dat dergelijk initiatief op vier maanden tijd een succes wordt waarbij de aanvragen binnen stromen. Net zoals het urnenbos in Roeselare moet je het publiek de tijd gunnen om te wennen aan die nieuwe mogelijkheid, en Roeselare heeft ook bewezen dat je werk moet maken van goede communicatie: vraag de funeraire sector melding te maken van dit project, communiceer met de bevolking via de geijkte kanalen (nieuwsbrieven, gemeentebladen, websites, ...) en spreek in dit specifieke geval eens de moslimgemeenschap aan om dit kenbaar te maken. Vier maanden is echt wel een heel korte termijn om “eindconclusies” te willen trekken: geef zo een project één jaar en maak dan eens een balans op en probeer ondertussen je initiatief via verschillende kanalen kenbaar te maken bij het grote publiek.